

REIZENDE

E X P O

“Deportatie en genocide,
een Europese tragedie”

Reizende tentoonstelling georganiseerd door het War Heritage Institute,
in samenwerking met het Nationaal Memoriaal van het Fort van Breendonk.

Tentoonstelling ontworpen door Dhr. Yves Le Maner, Ex-Directeur van "La Coupole",
Centre de Mémoire et d'histoire du Nord-Pas-de-Calais.

Aanpassingen door Dhr. Olivier Van der Wilt, Ex-Conservator, en door Prof. Roger Coekelbergs,
Voormalig Ere-Voorzitter van het Nationaal Memoriaal van het Fort van Breendonk.

Voor meer informatie

Contact:

Mevr. ELLe JACOBS

Dhr. Michiel ENGELBRECHT

02 737 78 23

of per mail > herinnering@warheritage.be

De nazi's achtervolgden sommige mensen voor wat ze deden, weer anderen voor wat ze weigerden te doen. Sommigen werden achtervolgd voor wat ze waren, weer anderen voor het feit er te zijn.

John Conway

Op de pagina's die volgen vindt u teksten en legenden aangaande de rondreizende tentoonstelling

"Deportatie en genocide, een Europese tragedie"

De tentoonstelling bespreekt en analyseert de verschillende functies van het concentrationair regime binnen het ideologische project van de nazis. Ze vertelt eveneens het verhaal van de opbouw en heeft het over de eerste geïmproviseerde kampen, de stijle opgang van het model van Dachau, gevolgd door een internationalisering van het systeem en de spectaculaire groei ten gevolge van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog om te eindigen bij de gruwelijke chaos tijdens de dodenmarsen. Het begrip "concentrationair systeem", dat een volwaardig onderdeel vormde van de wereldvisie van de totalitaire nazistaat, wordt eveneens belicht.

X Deze tentoonstelling wordt vooral op visuele wijze in een historisch perspectief geplaatst. Ze is viertalig (Nederlands, Frans, Engels, Duits) en gericht op een groot publiek, al is ze initieel gericht op de geschiedenislessen van de derde graad van het secundair onderwijs.

Het overgrote deel van de teksten werden geschreven door Yves Le Maner, historicus en ex-directeur van het "Centre La Coupole" (Saint Omer, Frankrijk) in samenwerking met verschillende historici: Joël Kotek, Maxime Steinberg, André Sellier, Paul Le Goupil, Jean Luc Bellanger, en sommigen werden herwerkt door Olivier Van der Wilt, ex-conservator en door professor emeritus Roger Coekelbergs, ex-voorzitter van het Memoriaal Breendonk.

De inhoud en de rechten werden toegekend aan het **War Heritage Institute** site Nationaal Memoriaal van het Fort van Breendonk door de heren Daniel Percheron, voorzitter van de regionale raad Nord-Pas de Calais, Dominique Dupilet, voorzitter van de algemene raad van Pas de Calais en Yves Le Maner.

Het War Heritage Institute heeft de toestemming verkregen om een reizende versie aan te maken van deze tentoonstelling. Twee sets circuleren permanent in de scholen, zowel in het noorden als in het zuiden van het land.

De eerste nazikampen

Van zodra de nazi's in 1933 aan de macht komen, openen ze in gans Duitsland een zestigtal kleine, geïmproviseerde kampen in erg verscheiden gebouwen (in onbruik geraakte fabrieken, kastelen, enz.). Daar sluiten ze, onder bewaking van de SA, politieke tegenstanders (communisten, socialisten) op, zonder motief, zonder berechting en voor onbepaalde duur: het is een volstrekt willekeurige "preventieve hechtenis" (*Schutzhaft*). Op 22 maart 1933 richt Himmler, het hoofd van de SS, in Dachau nabij München een speciaal hiervoor ontworpen "concentratiekamp" op.

In 1934, na de "Nacht van de Lange Messen", worden de geïmproviseerde kampen afgeschaft. Voor de totalitaire nazistaat worden de concentratiekampen een blijvend terreurinstrument dat aan de SS wordt toevertrouwd. Tussen 1936 en 1939 worden nieuwe kampen opgericht: Sachsenhausen, Buchenwald, Flossenbürg, Mauthausen, Neuengamme en Ravensbrück, dat voorbehouden was voor vrouwen.

FNDIRP

6 april 1933.

Politieke tegenstanders staan in een rij op de binnenplaats van het geïmproviseerde kamp dat door de SA werd geopend in een verlaten fabriek te Oranienburg nabij Berlijn. In de zomer van 1933 zitten 27.000 mensen, voor het merendeel communisten, opgesloten in de kampen die door de nazi's over gans Duitsland zijn opgericht. Bewakers gaan er zich steeds vaker te buiten aan vernederingen en geweld.

De nazi-concentratiekampen (1933-1939).

De locaties van de nieuwe concentratiekampen die tussen 1936 en 1939 naar het model van Dachau worden opgericht, worden zorgvuldig gekozen. Het zijn afgelegen plaatsen, in de nabijheid van grote steden; de SS vestigt zich in de buurt van steengroeven of kleiwinningsgebieden (voor de bevoorrading van de steenbakkerijen), waar de gevangenen dwangarbeid moeten verrichten.

Het model van **Dachau**

Vanaf 1934 geldt in alle concentratiekampen éénzelfde reglement, opgesteld door Eicke, de eerste kampleider van Dachau. Dit uiterst strenge reglement bestaat uit een gradatiesysteem van straffen (afranselingen, cachot) die opgelegd worden bij de minste ongehoorzaamheid. Iedere ontsnappingspoging wordt met de dood bestraft. In het kamp heerst een voortdurende terreur om het moreel van de gevangene te breken: verwijten vanwege de bewakers, slagen, vernederingen.

De bewakers behoren tot een speciale SS-eenheid die herkenbaar is aan het doodshoofd op het uniform en bestaat uit sadistische bruten.

In de eerste jaren dienen de concentratiekampen om de politieke vijanden van het nazisme, vooral communisten en socialisten, af te zonderen en te straffen. Met de kampen wordt ook de burgerbevolking angst aangejaagd: iedere Duitser kan er op een dag terecht komen als hij zich verzet tegen de eenheidspartij en tegen de *Führer*...

USHMM, Washington

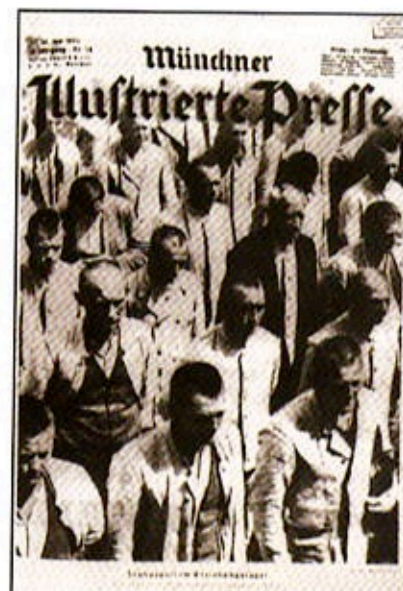

8 mei 1936.

Himmler, het hoofd van de SS, op inspectie in het concentratiekamp van Dachau.

Voorblad van het geïllustreerde magazine
Münchner Illustrierte Presse van 16 juli 1933.

Het door Eicke opgestelde reglement van de concentratiekampen legt de gevangenen een ijzerharde tucht en lijfstraffen op. Dit terreurregime wordt natuurlijk verborgen gehouden in de reportages van de geïllustreerde magazines van de nazipropaganda, waar de concentratiekampen worden voorgesteld als plaatsen waar orde en netheid heerst, als instrumenten voor heropvoeding waar politieke tegenstanders en misdadigers worden omgevormd tot gehoorzame nazi's...

Een instrument voor **sociale terreur**

Vanaf 1935 worden de concentratiekampen een instrument voor sociale terreur, waar iedereen wordt opgesloten die niet beantwoordt aan de door de nazistaat vastgelegde normen: politieke tegenstanders, maar ook getuigen van Jehova - die weigeren om hun legerdienst te vervullen -, homoseksuelen, bedelaars, prostituees, beroepsmisdadigers, zigeuners. Aan de hand van een in 1937 opgesteld systeem van gekleurde driehoeken kunnen gevangenen naar de reden van hun hechtenis onderscheiden worden. Het aantal gevangenen stijgt van 7.500 in 1937 tot 24.000 aan het eind van 1938.

Aanvankelijk heeft arbeid in de concentratiekampen geen productief doel. Vaak gaat het om nutteloze taken (stenen wegdragen naar een bepaalde plaats om ze daarna naar het vertrekpunt terug te dragen...) om de gevangenen te straffen en uit te putten. Bovendien dient de arbeid ook voor hun "heropvoeding": "Arbeit macht frei" luidt de nazislogan aan de ingang van het kamp van Dachau... Toch begint de SS vanaf 1937 een deel van de arbeidskrachten van de concentratiekampen in te zetten in eigen bedrijven om geld te verdienen. De meerderheid van de nieuwe kampen liggen in de buurt van steengroeven (Buchenwald, Flossenbürg, Mauthausen, enz.) en steenbakkerijen (Sachsenhausen, Neuengamme), die grondstoffen moeten leveren voor de grote bouwprojecten van Hitler.

National Archives, Washington

Gevangenen in Sachsenhausen, in 1938.

Bij aankomst in het kamp worden de gevangenen kaalgeschoren en krijgen ze een registratienummer op de linkerkant van hun vest genaaid. Vanaf 1937 worden de uniforme grijswitte pakken uit de beginjaren van de concentratiekampen vervangen door gestreepte kleding.

Ter identificatie van de gevangenen wordt een systeem van gekleurde driehoeken ingevoerd, want in de concentratiekampen zitten verschillende categorieën gevangenen opgesloten: getuigen van Jehova, homoseksuelen, "asociale" (bedelaars, pooiers, prostituees, enz.), beroepsmisdadigers en -soms - zigeuners en joden. De politieke gevangenen krijgen een rode driehoek opgespeld. Zodra de oorlog uitbreekt, worden ook de buitenlanders die gedeporteerd zijn wegens verzet tegen het Derde Rijk, met een rode driehoek aangeduid; een letter in het midden van de driehoek geeft de nationaliteit van de gevangene aan ("F" voor Fransman, "P" voor Pool, enz.). Slechts één kamp maakt gebruik van tatoeages (over het algemeen op de linkeronderarm) om zijn gevangenen te identificeren: Auschwitz.

Belgische politieke
gevangene

Asociale

Zigeuner

Getuige van Jehova

Statenloze

Gemeenrechtelijke
gevangene

Homoseksueel

“Heropvoeden” door middel van terreur

Tot 1939 diene de concentratiekampen in de ogen van de nazileiders in theorie voor de “heropvoeding” van de -Duitse- gevangenen om hen opnieuw in de nazigemeenschap te integreren. De individuen en de maatschappij moeten veranderd worden, niet door middel van opvoeding en wetten, maar door terreur. Vóór de oorlog kan men een nazi-concentratiekamp nog verlaten...

Het concentratiekamp heeft een dubbele opdracht: enerzijds de gevangenen breken en hen gehoorzaamheid bijbrengen, anderzijds de SS-bewakers opleiden om, in alle straffeloosheid, geweld te gebruiken als voorbereiding op de veroveringsoorlog waarin ze menselijke wezens, die de nazi's als “Untermenschen” bestempelen, zullen moeten afslachten. Het kamp is een voorafspiegeling van de toekomstige nazisamenleving, waarin een elite van SS-krijgers, die over alle rechten beschikken, zal heersen over vreemde slavenvolkeren.

Theodor Eicke, Dachau, 1933

Gevangenen in het kamp van Sachsenhausen, verzameld voor een bord waarop de volgende nazi-slogan te lezen is:

“Er is maar één weg die naar de vrijheid leidt en zijn mijlpalen zijn gehoorzaamheid, vlijtigheid, eerlijkheid, ordelijkheid, reinheid, ingetogenheid, oprechtheid, toewijding en Liefde voor het vaderland!”

Vóór de oorlog

Aan de vooravond van de oorlog zijn de gevangenen in de concentratiekampen bijna allemaal Duitsers en Oostenrijkers. Er zijn op dat ogenblik al evenveel "sociale misdadigers" als politieke gevangenen. In de concentratiekampen zitten dan nog maar weinig joden. Bijna 30.000 van hen werden er opgesloten na de "Kristallnacht" van 9 november 1938, maar later worden ze bijna allemaal opnieuw vrijgelaten en verbannen.

In 1939 zitten nog altijd relatief weinig mensen opgesloten in de concentratiekampen: het gaat om 21.000 gevangenen in de nazikampen, terwijl er op hetzelfde ogenblik bijna 2 miljoen gevangenen worden geteld in de Sovjet-goelag. Hoewel er een ijzerharde tucht heerst, zijn de omstandigheden van gevangenschap in de nazikampen (voeding, huisvesting in barakken) op dat moment niet gericht op de uitroeiing van de gevangenen. De sterftegraad ligt nog altijd redelijk laag. Tot aan de oorlog blijven de concentratiekampen een instrument voor afzondering en bestraffing van politieke tegenstanders en mensen "met afwijkend sociaal gedrag", meestal Duitsers, die de nazi's door middel van geweld willen "heropvoeden" om hen opnieuw in de nationaal-socialistische samenleving te integreren.

CDJC, Paris

Appel in Buchenwald op 10 november 1938.

10.000 Duitse joden, nog in burgerkledij maar reeds met kaalgeschoren hoofd. De "Kristallnacht" van 9 november 1938 is een georganiseerde uitbarsting van nazigeweld tegen de joden in Duitsland: synagogen worden in brand gestoken, huizen en winkels worden leeggeplunderd, tientallen mensen worden vermoord. Voor het eerst worden talloze joden (bijna 30.000) als dusdanig opgesloten in concentratiekampen. Na hen met bruto geweld van alle geld te hebben beroofd, dwingen de nazi's hen om Duitsland te verlaten.

Misdadige experimenten

Het begin van de oorlog betekent voor de nazileiders dat geheimhouding de regel wordt en gewelddaden ongehinderd kunnen plaatsvinden: massamoorden worden mogelijk. In oktober 1939 geeft Hitler de toelating om "operatie T4" op te starten. Dit is de codenaam voor het ombrengen van alle mentaal gehandicapten op het grondgebied van het Derde Rijk: de nazi's beslissen wie het waard is om te blijven leven en wie niet. De slachtoffers krijgen een dodelijke injectie of worden vergast; de lijken worden gecremeerd. Tussen 1939 en 1941 worden zo 70.000 mensen om het leven gebracht.

Op 1 september 1939 valt Hitler Polen binnen. Polen biedt zo goed mogelijk weerstand, maar bevindt zich in de greep van de Sovjet-troepen in het oosten en de Duitse legers in het westen en wordt al snel verpletterd. Het land wordt verdeeld onder de overwinnaars. Polen wordt behandeld als een kolonie waar de Duitsers experimenten uitvoeren met nieuwe vormen van massa misdaden: de intellectuelen uit de maatschappij (officieren, juristen, professoren, enz.) worden geëxecuteerd of opgesloten in concentratiekampen; de joden worden met geweld samengedreven in getto's, afgesloten wijken binnen de steden, om hen uit te hongeren en af te matten.

USHMM, Washington

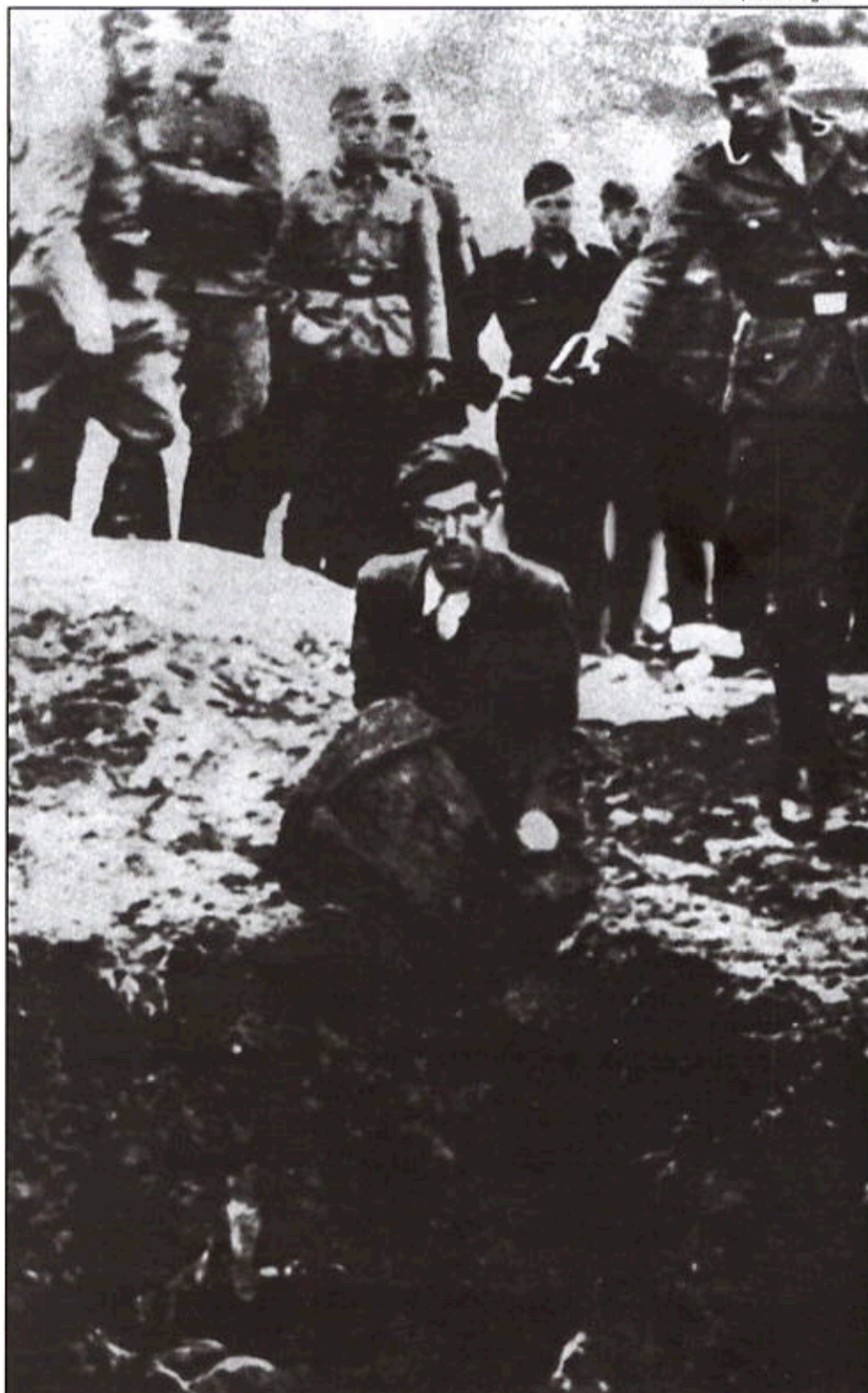
Foto's van Emmi G. en Gerda G., Duitse mentaal gehandicapte meisjes die werden vermoord in het kader van de door de nazi's in oktober 1939 opgestarte "operatie T4". 70.000 mensen worden met een injectie omgebracht of vergast, tot de nazi's in het voorjaar van 1941 onder protest van de geloofsgemeenschappen gedwongen worden om de operatie stop te zetten. De vergassingstechnieken van "operatie T4" worden vanaf 1942 gebruikt voor de genocide van joden.

Een vernietigingsoorlog

De oorlog tegen de Sovjet-Unie, die wordt ontketend op 22 juni 1941, is een vernietigingsoorlog gebaseerd op rassenhaat jegens de Slavische volkeren en de joden. Het Duitse leger, dat door de nazi's is ingepalmd, pleegt er talloze oorlogsmisdaden. Sovjet-Russische krijgsgevangenen worden beschouwd als "*Untermenschen*" en zijn het slachtoffer van massamoorden: honderdduizenden van hen sterven van koude en honger in met prikkeldraad omzoomde domeinen, tienduizenden van hen worden omgebracht in de concentratiekampen. Van de 5.700.000 Sovjets die door het Duitse leger worden gevangengenomen, laten er tussen 1941 en 1945, 3.300.000 het leven.

Onmiddellijk na de inval in de USSR worden tienduizenden joodse mannen en politieke commissarissen van het Rode Leger door de *Einsatzgruppen*, mobiele moordtroepen van de SS, uitgemoord. Vanaf juli 1941 plegen zij de eerste genocidale misdrijven door ook joodse vrouwen en kinderen te doden.

USHMM, Washington

Een jood wordt door een SS'er van de *Einsatzgruppen* afgemaakt aan de rand van een massagraf. Duitse soldaten kijken toe.

Internationalisering van de concentratiekampen

Nieuwe concentratiekampen worden opgericht: Stutthof, Auschwitz-I, Neuengamme, Gross Rosen, Struthof-Natzweiler. Steeds meer gevangenen - van 22.000 gevangenen in de zomer van 1939 tot 100.000 in december 1941 - uit steeds meer verschillende landen worden er opgesloten. Onder de gevangenen zijn de Duitsers vanaf nu sterk in de minderheid (minder dan 10%), maar ze bezetten wel voor het merendeel de hogere functies onder de gevangenen. De meeste gevangenen zijn - in de eerste fase van de oorlog - afkomstig uit Polen. Toch worden ook 7.000 Spaanse republikeinen opgesloten in Mauthausen. Met het eerste konvooi uit Frankrijk in juli 1941 worden 244 mijnwerkers naar Sachsenhausen gedeporteerd.

Ook de functies van de concentratiekampen evolueren. Het "heropvoeden" kan niet toegepast worden op niet-Duitsers. Dit houdt in dat men voortaan de kampen niet meer kan verlaten. Verzetsstrijders uit de bezette landen worden onderdrukt als vijanden van het nazisme en deportatie wordt een instrument van terreur tegen de bezette volkeren. De concentratiekampen krijgen nu een vernietigingsfunctie: hier elimineert men leden van de Poolse elite (75.000 doden in Auschwitz), krijgsgevangenen uit de Sovjet-Unie en joden door fusillering, uithongering en -vanaf eind 1941- vergassing.

FNDIRP

Maart 1942.

Uitgemergelde Sovjet-krijgsgevangenen ondergaan het appèl, zonder kleren en bij -10°.

Moordende arbeid

In deze periode van internationalisering van de nazi-concentratiekampen is arbeid een strafmiddel om gevangenen geestelijk en lichamelijk te breken. Buitenlandse vijanden ervaren aan den lijve hoe moordend dit wel werkt. Slechts een deel van de gevangenen levert productief werk in bedrijven die toebehoren aan de SS, voornamelijk steengroeven; de sterftegraad ligt erg hoog, vooral in Mauthausen.

De levensomstandigheden in de concentratiekampen verslechteren met de dag. Het sterftecijfer neemt toe en in elk kamp worden verbrandingsovens gebouwd.

FNDIRP

Gevangenen van het concentratiekamp van Sachsenhausen werken aan de bouw van de kolossale steenbakkerij Klinker, een onderneming van de SS, op enkele kilometers van het kamp. Hier worden de grondstoffen geleverd voor de grote bouwprojecten van Hitler in Berlijn.

De getto's

In de ogen van de nazi's zijn de joden geen mensenras, maar een "antiras". Ze zijn eerder bacteriën dan menselijke wezens, die de nazi's dan ook willen elimineren. De uitroeiing van de joden, iets wat Hitler al sinds de jaren 1920 wil, begint in de context van de vernietigingsoorlog die vanaf de zomer van 1941 tegen de Sovjet-Unie wordt gevoerd.

Door de Duitse veroveringstochten in Oost- en West-Europa komen miljoenen Europese joden onder nazi-overheersing te staan: in Polen (meer dan 3 miljoen), in de USSR, in Frankrijk (300.000), in België, in Nederland en later ook in Italië en in Hongarije.

Van bij de inval in Polen, in september 1939, voeren de nazi's het geweld tegen joden op. Ze worden aangeduid met gele sterren en onder dwang bijeengebracht in getto's, gesloten wijken binnen de grote steden die volledig van de buitenwereld zijn afgesloten. In het grootste getto, dat van Warschau, zitten op het hoogtepunt 450.000 mensen opgesloten. De overvolle getto's worden al snel ware slachtevelden waar men van honger sterft. In drie jaar tijd komen 800.000 mensen er om het leven.

CDJC, Paris

Een joods kind is van de honger gestorven in het getto van Warschau. Dit getto, dat in oktober 1940 wordt geopend en gebruikt wordt voor de opsluiting van de Poolse joden, is het grootste dat door de nazi's wordt opgericht. 445.000 mensen moeten er samenleven op een oppervlakte van 3 km². Honger (de dagelijkse voedingswaarde ligt lager dan 300 calorieën), ziektes en dwangarbeid leiden tot enorm veel sterfgevallen. Vanaf de zomer van 1942 maken de SS'ers het getto leeg en sturen de bewoners ervan naar het vernietigingskamp van Treblinka.

De mobiele moordtroepen van de SS

Begin 1941 zien de nazi's in dat ze de "joodse kwestie" niet met emigratie kunnen oplossen. Precies omwille van de oorlog is de uitwijzing van joden onmogelijk geworden. De inval in de USSR vormt voor Hitler een middel om de joden naar het oosten te verdrijven.

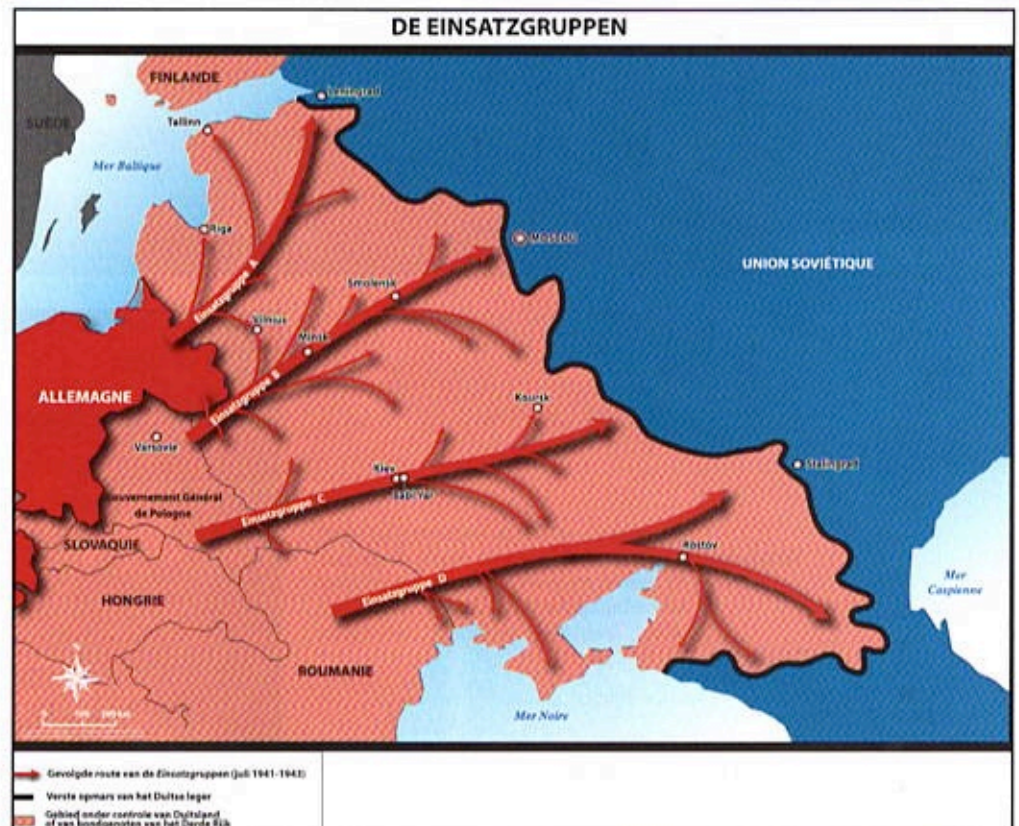
Onmiddellijk na de inval in de USSR worden joodse mannen en communistische politieke commissarissen van het Rode Leger stelselmatig afgemaakt door vier *Einsatzgruppen*, mobiele moordtroepen van de SS die in het spoor van het Duitse Leger volgen. Vanaf eind juli 1941 beginnen ze ook joodse vrouwen, kinderen en bejaarden te vermoorden: dit zijn de eerste genocidale misdaden. Er volgen grootschalige slachtpartijen: op 29 en 30 september 1941 worden 33.771 joden (mannen, vrouwen en kinderen) gedood in Babi Yar, in de buurt van Kiev in Oekraïne. Op twee jaar tijd brengen de *Einsatzgruppen* 1.300.000 mensen om het Leven.

USHMM, Washington

Oekraïne, 1942.
Een SS'er schiet een vrouw
en haar kind dood.

De vier *Einsatzgruppen* bestaan uit SS-agenten en Oekraïense en Baltische hulpkrachten, 3.000 man in totaal. Zij volgen het oprukkende Duitse leger in de USSR en moorden eerst joodse mannen en communistische politieke commissarissen uit. Vanaf juli 1941 beginnen ze ook met het ombrengen van vrouwen en kinderen.

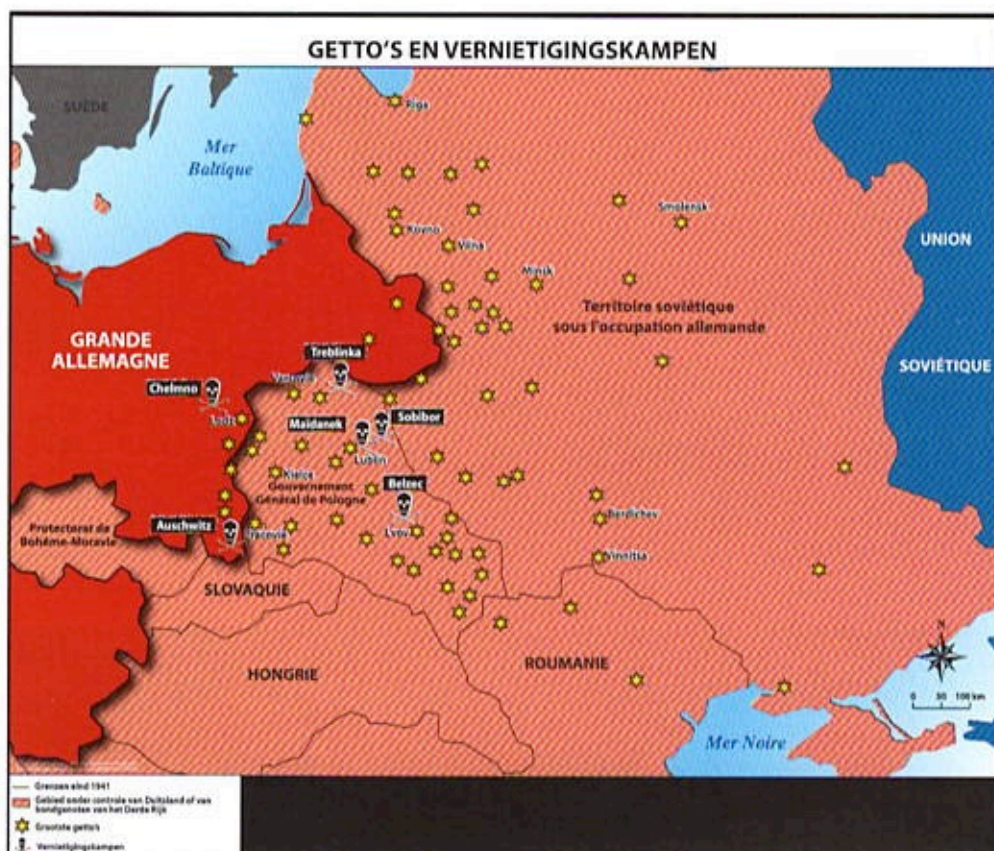

De organisatie van de volkerenmoord

In het najaar van 1941 beslissen de nazileiders (Hitler, Himmler, Göring, Heydrich) om over te gaan tot de stelselmatige uitroeiing van de joden in alle gebieden waarover ze de controle hebben. Dit is het begin van een methodisch georganiseerde genocide. De uitwijzing van joden naar landen buiten Europa is verboden. Op 20 januari 1942 komen op de conferentie van Wannsee verschillende SS-bevelhebbers en hoge Duitse functionarissen samen om de volkerenmoord op Europese schaal te organiseren en te plannen. In het grootste geheim en aan de hand van een codetaal wordt dan ook een meedogenloze machine in gang gezet: het is de bedoeling om miljoenen mensen uit te roeien met moderne technieken, met het doel de misdaad zo anoniem mogelijk te maken.

Aangezien de wilde slachtpartijen van de *Einsatzgruppen* te zichtbaar zijn en voor de moordenaars te zwaar uitvallen, beslissen de nazi's om geïndustrialiseerde, geheime en onpersoonlijke moordmethodes te hanteren, d.w.z. dat de doden niet langer met eigen handen doodt.

Om de genocide op de Europese joden uit te voeren, richten de nazi's tussen december 1941 en juli 1942 op Poolse bodem 6 vernietigingskampen op. Deze verschillen volledig van de concentratiekampen en zijn nooit geziene structuren in de geschiedenis van de mensheid: Chelmo, Treblinka, Belzec, Sobibor, Auschwitz-Birkenau en Majdanek.

Oktober 1941.

Duizenden joden die uit Duitsland en Oostenrijk zijn verdreven, komen aan in het getto van Lodz in Polen. Dit is een tussenstap alvorens ze uitgeroeid zullen worden.

USHMM

De getto's en de vernietigingskampen. Vanaf december 1941 beginnen de nazi's de getto's leeg te maken en voeren ze de joden af naar 6 vernietigingskampen: Chelmo, Sobibor, Belzec, Treblinka, Majdanek, Auschwitz.

De nazi's ontruimen de getto's

In het voorjaar van 1942 beginnen de nazi's stelselmatig met de ontruiming van de Poolse getto's en met het wegvoeren van de joden naar de vernietigingskampen. Er worden treinkonvoeien ingelegd om de slachtoffers af te voeren naar de plaatsen waar ze gedood zullen worden.

Deze operaties, die gepaard gaan met geheimhouding, leugens en geweld, verlopen zonder verzet. Alleen de laatste bewoners van het getto van Warschau komen in opstand, in april 1943, alvorens ze worden afgemaakt.

USHMM, Washington

Deportatie van de joden van het getto van Krokau naar de vernietigingskampen.

Vernietigingskampen

Belzec, Sobibor en Treblinka zijn afgelegen plaatsen waar een spoorlijn naartoe loopt. Dit zijn geen gewone kampen, wel vernietigingscomplexen, echte slachthuizen waar eerst nog manueel, maar later industrieel wordt te werk gegaan. Hier worden geen dieren, maar mannen, vrouwen en kinderen van bij hun aankomst door vergassing om het leven gebracht. Nadat ze eerst nog met mobiele gaswagens werkten, nemen de SS'ers de methode over die werd gebruikt voor het doden van Duitse mentaal gehandicapten: gaskamers waarin koolmonoxide wordt aangevoerd door middel van dieselmotoren. De lichamen worden eerst nog begraven, maar later verbrand om alle sporen van de massamoorden uit te wissen.

Voor de werking van deze vernietigingskampen doen de SS'ers een beroep op een *Sonderkommando* dat bestaat uit joodse gevangenen, die op gezette tijden zelf worden gedood en vervangen. 155.000 mensen worden vergast in Chelmo, 600.000 in Belzec, 250.000 in Sobibor en 750.000 in Treblinka.

CDJC, Paris

Vanaf december 1941 gebruiken de SS'ers mobiele gaswagens (met behulp van de uitlaatgassen van de motor) om joden in het Poolse Chelmo om het leven te brengen. Per rit kan op 10 minuten tijd een groep van zo'n vijftig slachtoffers gedood worden. De lichamen worden geborgen in massagraven. In een periode van 15 maanden werden in Chelmo 150.000 joden en 5.000 zigeuners vergast.

De joodse **vervolging** in België

De joodse bevolking van België (ongeveer 70.000 personen in 1940) is zeer kwetsbaar. Omdat het gaat om een recente migratie, zijn 94% onder hen vreemdelingen. De joden hebben zich voornamelijk geconcentreerd in Antwerpen en Brussel. Dit gegeven zal de organisatie van razzia's door de SS een stuk gemakkelijker maken. Tijdens de zomer van 1942 worden de joden in België bijeengebracht in de Dossin-kazerne te Mechelen met het doel "hen aan het werk te zetten". Hieropvolgend organiseert de SS grote razzia's in Antwerpen en Brussel. Tussen 4 augustus en 31 oktober 1942 worden 16.876 personen met 17 konvoien naar Auschwitz gedeporteerd. Ook in 1943 gaat de klopjacht op de joden verder. In totaal vertrekken er nog 11 konvoien naar Duitsland en Polen.

Van de 24.916 van Belgische bodem gedeporteerde Joden, zijn er in 1945 nog slechts 1.203 in leven.

JMDV, Mechelen

In juli 1942 wordt de Dossin-kazerne te Mechelen het "SS Sammellager für Juden Mecheln". Daar werden de Joden van België en Nord-Pas-de-Calais samengebracht voor hun deportatie naar Auschwitz.

Auschwitz, het grootste kamp voor de uitroeiing van de Europese joden

Het concentratiekamp van Auschwitz wordt in 1940 door de nazi's opgericht om er duizenden leidende figuren uit Polen (officieren, professoren, priesters) op te sluiten en te liquideren.

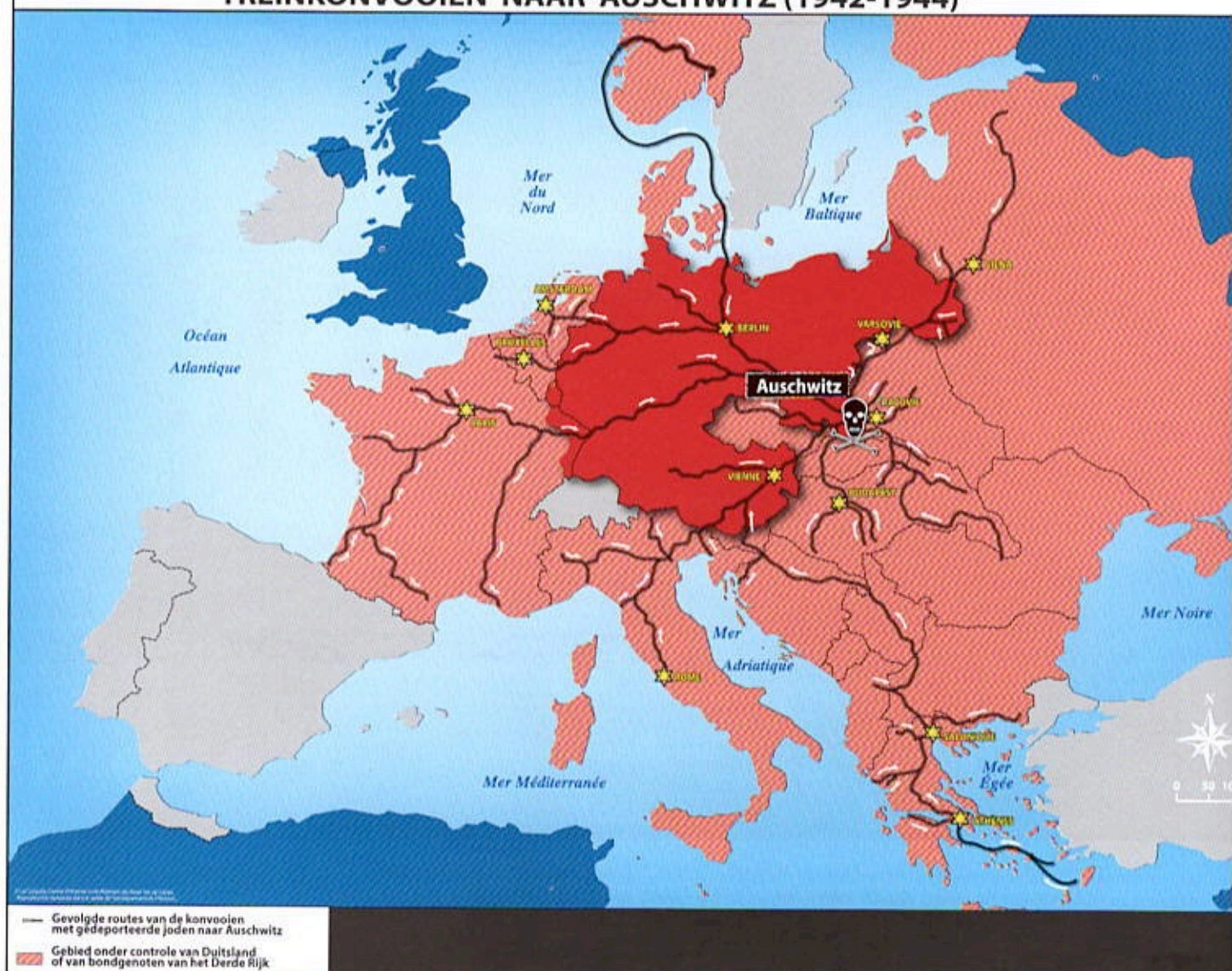
Vanaf de zomer van 1941 sluiten de Duitsers in Auschwitz heel wat Sovjet-Russische krijgsgevangenen op.

In maart 1941 starten de SS'ers met de bouw van het kamp van Birkenau (Auschwitz-II), met zijn 250 barakken het grootste van alle nazi-concentratiekampen. Hier worden tot 135.000 mensen tegelijk opgesloten.

Auschwitz-III-Monowitz werd in 1942 door de SS'ers opgericht met het doel gevangenen te leveren aan verschillende grote ondernemingen (Krupp, IG-Farben, Siemens) die aangetrokken werden door de goedkope arbeidskrachten.

Auschwitz-Birkenau is tegelijk een concentratiekamp en een vernietigingskamp; hetzelfde vinden we terug in Majdanek, zij het op kleinere schaal. Vanaf het voorjaar van 1942 wordt Auschwitz-Birkenau het grootste vernietigingskamp voor de "Endlösung" die wordt toegepast op alle Europese joden.

TREINKONVOOIEN NAAR AUSCHWITZ (1942-1944)

Vanaf het voorjaar van 1942 wordt Auschwitz-Birkenau het grootste kamp voor de uitroeiing van Europese joden. Tussen 1942 en 1944 kwamen er dagelijks treinkonvooien vanuit gans Europa aan. Sommige konvooien worden ingeschreven in het kamp, anderen worden volledig vernietigd. Joden afkomstig uit gans Europa kwamen in Auschwitz-Birkenau om het leven: Duitsers, Polen, Slovaken, Tsjechen, Fransen, Belgen, Nederlanders, Italianen, Grieken, Hongaren, enz.

Gaskamers en verbrandingsovens

Aanvankelijk gebeurt de vergassing in Auschwitz-Birkenau in "voorlopige" installaties, met name twee tot gaskamers omgebouwde hoeves, de "Bunkers" I en II. Daar stierf in 1942-1943 meer dan de helft van alle joden die in Auschwitz-Birkenau werden omgebracht.

Vanaf 1943 gebruikten de SS'ers vier grote gebouwen met daarin de gaskamers en de verbrandingsovens om de lijken te cremëren. Bij de uitroeiing van de joden uit Hongarije in de zomer van 1944 vergassen de nazi's in Auschwitz-Birkenau 10.000 mensen per dag. Bijna een miljoen Europese joden werden in Auschwitz om het leven gebracht.

Ghetto Fighters House

In 1943 nemen de SS'ers in Auschwitz-Birkenau twee grote, identieke gebouwen in gebruik: de crematoria II en III (zie foto). Bovengronds bevinden zich vijf verbrandingsovens met daarboven een enorme schoorsteen. Onder de grond zijn er twee grote zalen: de eerste is een ruimte waar de slachtoffers zich moeten uitkleden, de tweede is de gaskamer.

Een tekening die in 1945 door David Olère uit het hoofd werd gemaakt, bij zijn terugkeer uit deportatie. Hij is een Franse jood die deel uitmaakte van het *Sonderkommando*, een groep gevangenen die deze moordfabriek moest laten werken.

Een "selectie" in Auschwitz-Birkenau in 1944

In het voorjaar van 1944 wordt er tot in het kamp van Birkenau een spoorlijn aangelegd om de treinen in het kamp van Birkenau tot bij de gaskamers te laten rijden. Van mei tot juli 1944 worden in 54 dagen tijd 154 konvoien met 437.000 Hongaarse joden aangevoerd. Op 26 mei 1944 nam een SS'er een reeks van 193 foto's, die tonen hoe een konvooi gedeporteerden aankomt en welk lot hen in de volgende uren te wachten staat.

CDJC, Paris

De gedeporteerden stappen uit op het perron in het kamp van Birkenau. De mannen worden gescheiden van de vrouwen en kinderen.

CDJC, Paris

Een groep vrouwen en kinderen wordt naar het gebouw van crematorium II gebracht, waar ze vergast zullen worden. Een tweede groep wordt naar het "Birkenwald" geleid. Daar wachten ze om binnen te gaan in het gebouw van crematorium V, waar ze allen vergast zullen worden.

“Sonderaktion” in Auschwitz-Birkenau

De gruwelijkste taken van het vernietigingsproces worden verricht door de joodse gevangenen van het *Sonderkommando*, sterke mannen die door de SS'ers zijn uitgekozen. Eén van hen, de Fransman David Olère, overleefde het kamp en tekende bij zijn terugkeer welke verschrikkelijke opdrachten hij moest uitvoeren.

De SS'ers zijn niet alleen sadistische beulen, maar ook plundersaars en dieven. Ze nemen alle bezittingen van de joden die zij vermoorden (kledij, juwelen, uurwerken) in beslag. Bovendien laten ze ook de gouden tanden van de lijken en het vrouwenhaar wegnemen. Wanneer de Sovjet-soldaten in januari 1945 in het kamp aankomen, ontdekken ze grote hopen haar, schoenen, brillen...

National Archives, Washington

In Auschwitz-Birkenau gebruiken de SS'ers een krachtig gif, Zyklon-B, om hun slachtoffers te vergassen.

Ghetto Fighters House

Via een trap die uitgaat op de buitenzijde van het gebouw komen de slachtoffers in een ondergrondse zaal terecht: hier worden ze verplicht zich uit te kleden, waarna ze naar de gaskamer worden geleid. Na 10 minuten in de meest helse pijnen sterven ze. De lijken worden weggehaald door de gevangenen van het *Sonderkommando*, die het haar van de vrouwen afknippen en de gouden tanden verwijderen om de SS te verrijken.

Daarna worden de lichamen in de verbrandingsovens vernietigd. Op gezette tijden elimineerden de SS'ers op hun beurt de leden van het *Sonderkommando*; slechts, een tiental wist te overleven.

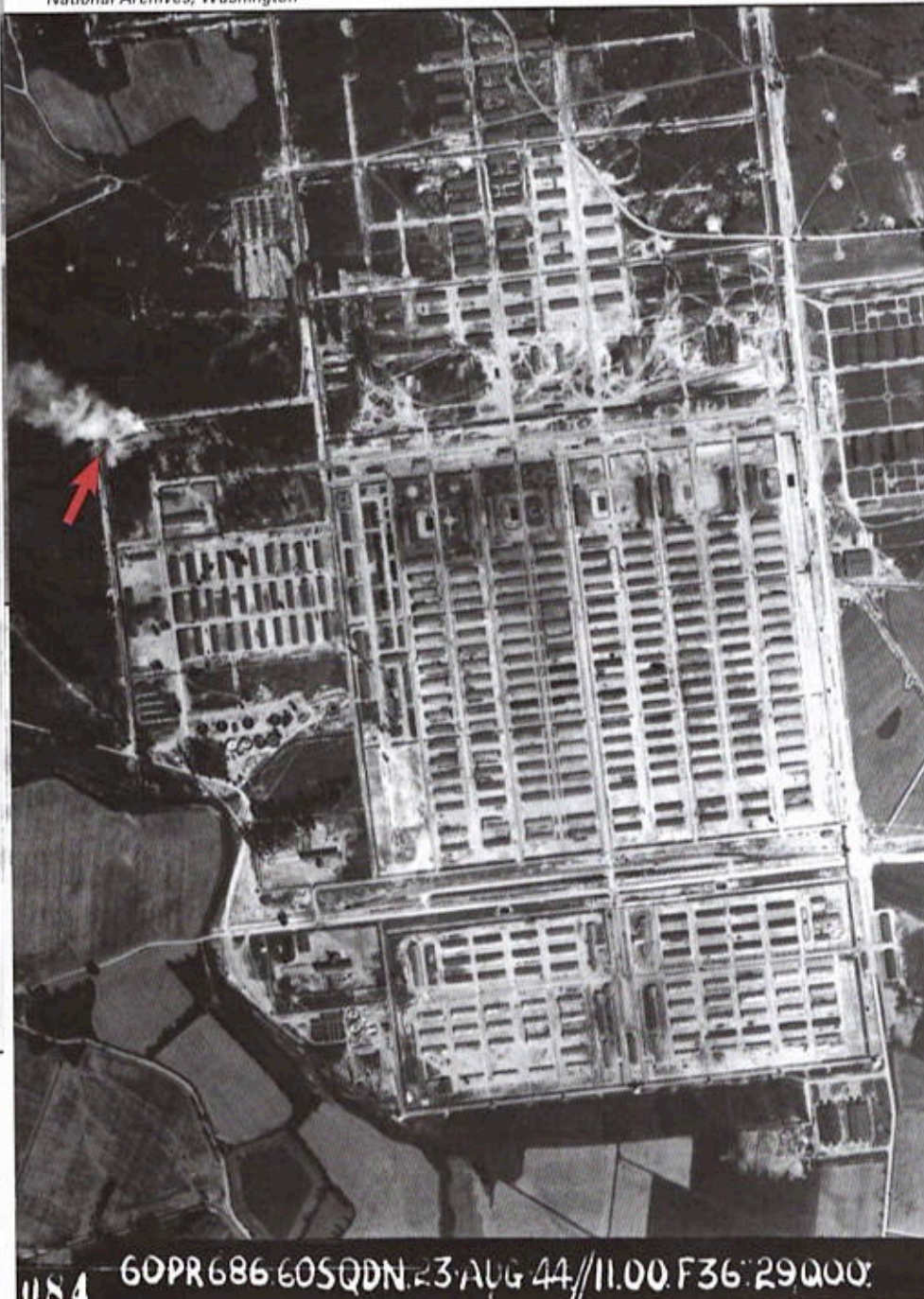
De geallieerden en Auschwitz

Sinds 1942 ontvingen de Amerikaanse en Britse bevelhebbers informatie waaruit de omvang van de nazi-genocide op de Europese joden bleek. In het voorjaar van 1944 ontvingen ze een verslag opgesteld op basis van het getuigenis van twee joden van het *Sonderkommando* van Auschwitz-Birkenau, Rudolf Vrba en Alfred Wetzler, die er op 4 april 1944 in geslaagd zijn uit het kamp te ontsnappen. Ze zijn dan ook op de hoogte van de methodologie van de massamoorden.

In diezelfde periode nemen geallieerde verkenningsvliegtuigen voor het eerst foto's van het vernietigingscomplex van Auschwitz-Birkenau. Maar de geallieerde bevelhebbers weigeren het kamp en de toegangswegen te bombarderen: de militaire overwinning op nazi-Duitsland is belangrijker.

Vanaf 1943 proberen de nazi's zoveel mogelijk sporen van de genocide uit te wissen. De uitroeiingscentra worden vernietigd of bedekt met beplantingen. Vanaf november 1944 stopt het vergassen; in Auschwitz-Birkenau en blazen de SS-ers de gaskamers op met dynamiet.

National Archives, Washington

Vanaf april 1944 nemen geallieerde verkenningsvliegtuigen foto's van het concentratiekamp van Auschwitz, hoewel hun doelwit eigenlijk de fabrieken van Auschwitz-III in Monowitz zijn.

Toch zijn de Britse en Amerikaanse bevelhebbers in deze nadagen van de oorlog op de hoogte van de omvang van de jodenuitroeiing en van de methodes die in Auschwitz voor de massamoorden worden gehanteerd. Maar ze geven voorrang aan de militaire operaties om de oorlog zo snel mogelijk te beëindigen. Er wordt geen enkel bevel tot bombardement gegeven om de vernietiging van de Hongaarse joden tussen mei en juli 1944 in Auschwitz-Birkenau te beletten.

Foto genomen op 23 augustus 1944: de rook die opstijgt van de brand-stapels waarop de SS'ers lijken verbranden, naast het verzadigde crematorium V, is duidelijk zichtbaar.

De afslachting van de zigeuners

Vanaf 1941 worden de zigeuners in de bezette gebieden van Polen en de USSR door de nazi's vervolgd en uitgemoord. In 1943 geeft Himmler het bevel voor de deportatie van de zigeuners in het Duitse rijk. Tienduizenden zigeuners worden vergast in Chelmo, Belzec, Treblinka en Auschwitz. In totaal worden bijna 250.000 Europese zigeuners omgebracht door de nazi's en hun bondgenoten (onder meer in Roemenië en Joegoslavië).

351 Belgische zigeuners (ongeveer 70% van het totale aantal) worden vanuit de Dossin-kazerne op 15 januari 1944 met het konvooi Z gedeporteerd. Slechts 15 van hen worden gerepatriëerd (4,3%).

USHMM, Washington

Zigeuners wachten op de dood in het vernietigingskamp van Belzec. Vanaf 1941 worden de zigeuners betrokken in de "Endlösung" die de nazi's tegen de Europese joden opzetten. Ze worden het slachtoffer van de Einsatzgruppen en worden vanaf januari 1942 omgebracht in de vernietigingskampen van Chelmo, Belzec, Treblinka en Auschwitz-Birkenau.

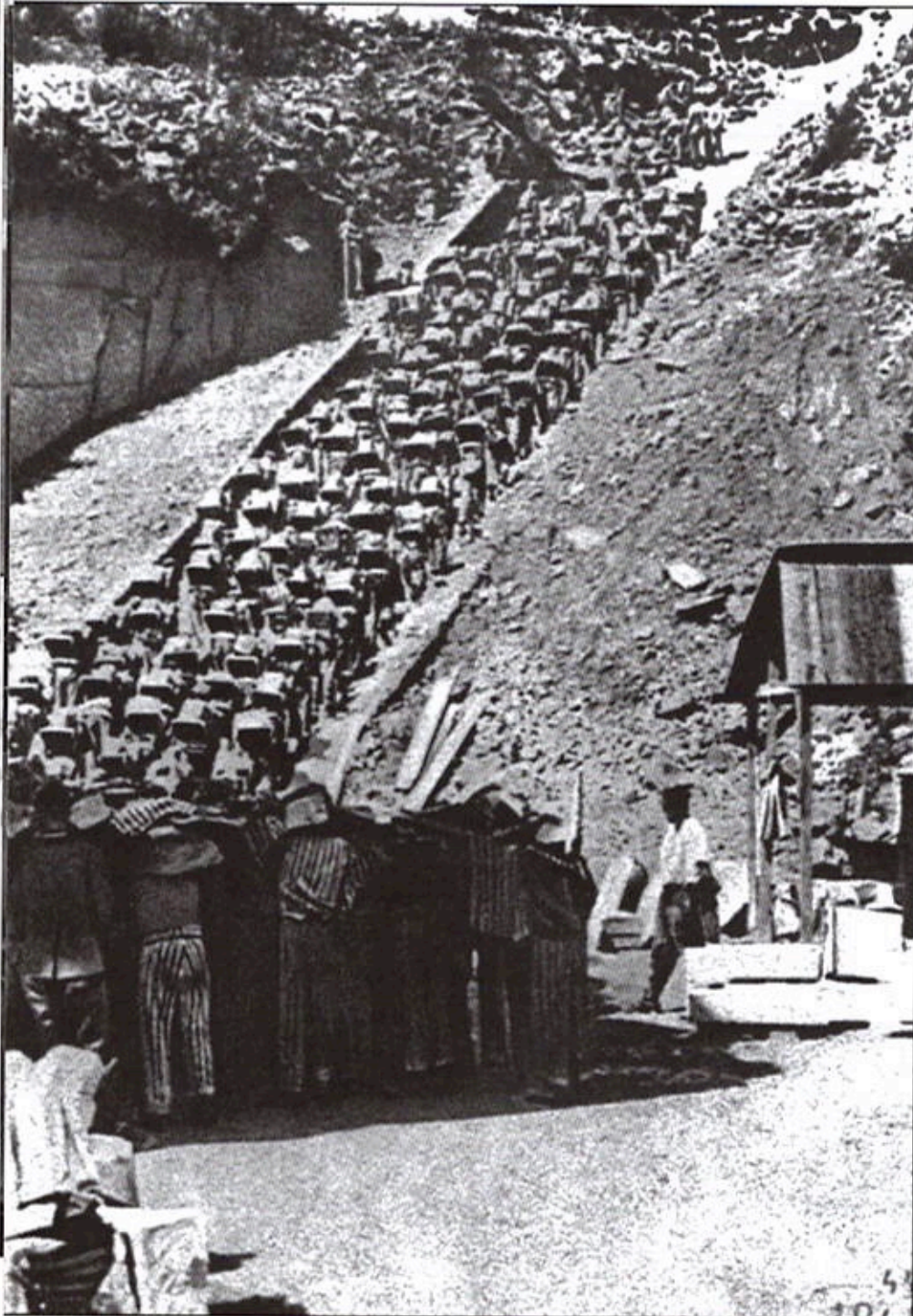
Zigeunerkaart uitgereikt door de vreemdelingenpolitie.

Onderdrukking, deportatie, uitroeiing door arbeid

De bevolking van de door nazi-Duitsland bezette landen valt ten prooi aan een meedogenloze onderdrukking door de politietroepen. Dit vertaalt zich in massale executies en deportaties van tegenstanders en verzetsleden. In West-Europa is de deportatie onder het NN-regime (*"Nacht und Nebel"*) vanaf december 1941 bijzonder hard: deze operatie verloopt in het grootste geheim, zonder dat de familie van de gedeporteerde wordt ingelicht. De persoon in kwestie wordt opgesloten in speciale kampen of gevangenissen, en vanaf de zomer van 1944 in de concentratiekampen. 10.000 gedeporteerden (waarvan 6.000 Fransen) werden als NN-gevangenen weggevoerd.

De oorlog tegen de Sovjet-Unie vergt heel wat van het Duitse leger, dat ook nog eens af te rekenen heeft met de enorme legermacht van de geallieerden. Om een totale oorlog te kunnen voeren en in te spelen op het tekort aan arbeidskrachten in Duitsland, beslissen de nazileiders vanaf 1942 om de gevangenen van de concentratiekampen voor productieve doeleinden in te zetten in wapenfabrieken en op bouwerven: gevangenenarbeid moet tot het uiterste worden uitgebuit. De belangrijkste functie van de kampen wordt dan ook uitroeiing door arbeid.

CDJC, Paris

De steengroeve van Mauthausen. In rijen van 5 beklommen gevangenen de trap die naar het kamp leidt, elk met een steenblok op de rug.

Het bezette België

Op 1 juni 1940 krijgt België (en de twee Noord-Franse departementen Nord en Pas-de-Calais) een militair bestuur (*Militärverwaltung*) dat geleid wordt door generaal Alexander von Falkenhausen.

Gelijktijdig met de uitbouw van de *Militärverwaltung*, ontwikkelt de politieke nazi-politie zich in het bezet gebied. Deze politie, die in de greep van de SS was, bestaat uit de *Sicherheitspolizei - Sicherheitsdienst (Sipo-SD)*. Deze geheime politie en vooral zijn vierde afdeling, de gevreesde Gestapo, maken in feite deel uit van het hoofdbureau voor de Veiligheid van het Reich en staan onder leiding van Himmler. Deze politiedienst staat in voor de strijd tegen de weerstandsbewegingen, de Joden, de vrijmetselaars, ...

CEGES•SOMA

1944.

Leden van de *Sipo-SD Aussendienststelle* Antwerpen in hun algemeen hoofdkwartier op de Koningin Elisabethlei 22 te Antwerpen.

Het Auffanglager Breendonk

Tussen september 1940 en september 1944 is het Fort van Breendonk een belangrijk terreurinstrument in handen van de nazi's. Het Fort wordt gebruikt als *Auffanglager* of "doorgangskamp" voor gevangenen van de *Sipo-SD*. In de woorden van de bezetter ging het SS-kamp de geschiedenis in als "de hel van Breendonk".

Het kamp staat onder het bevel van *SS-Sturmbannführer* Philipp Schmitt. Hij wordt bijgestaan door Duitse *SS*'ers. Vanaf september 1941 krijgen zij versterking van Vlaamse *SS*'ers. De heterogene gevangenenpopulatie van Breendonk bestaat uit Joden die aangehouden waren tijdens razzia's, socialisten en communisten, zwart-handelaars, weerstanders en gijzelaars.

Over de hele oorlog bekeken maken de politieke gevangenen de meerderheid van de kamppopulatie uit.

Het totale aantal gevangenen bedraagt ongeveer 3.500. Bijna 350 gevangenen verliezen in Breendonk het leven.

CEGES•SOMA/Sprank

Vier keer per dag moeten de gevangenen op het appèl verschijnen. Terwijl zij stokstijf en uitgelijnd in houding staan, worden ze nageteld.

Het regime in Breendonk

In Breendonk heerst het regime van een echt concentratiekamp. Het grootste deel van de gevangenen moet zware dwangarbeid verrichten. Zij moeten de 250.000 à 300.000 m³ aarde die het fort bedekte, afgraven. De combinatie van de uitputtende arbeid, het strenge voedselrantsoen en de dagelijkse mishandelingen leidt tot een groot aantal overlijdens.

Vanaf november 1942 worden in Breendonk 164 gevangenen als represaille-maatregel gefusilleerd. Vanaf mei 1943 worden in het Fort ook een dertigtal gevangenen opgehangen.

Midden 1942 wordt in Breendonk een folterkamer ingericht voor het 'verscherpt verhoor' van aangehouden weerstanders.

CEGES•SOMA/Spronk

Acht uur per dag en ongeacht de weersomstandigheden moeten de gevangenen de 300.000 ton aarde van het fort graven. Het uiteindelijke doel is de gevangenen geestelijk en lichamelijk breken.

De uitbreiding van de concentratiekampen

De bevolking van de concentratiekampen neemt spectaculair toe: tegenover 100.000 gevangenen begin 1942 zitten er al meer dan 700.000 mensen opgesloten in januari 1945. Buitenlanders zijn intussen ruimschoots in de meerderheid. Er bevinden zich in de kampen meer dan 30 verschillende nationaliteiten: voor het merendeel gevangenen uit Oost-Europa (Polen, Russen, Oekraïners), maar ook een aanzienlijk aantal West-Europese gedeporteerden (Fransen, Belgen, Nederlanders, enz.), veelal verzetsleden. De SS'ers richten rond de grote kampen tal van bijkampen op om de gevangenen in de buurt van de fabrieken en bouwerven op te sluiten. In 1944 telt Duitsland bijna 2.000 kampen van verschillende grootte, waar gedeporteerden arbeid verrichten onder bewaking, van de SS'ers; sommige kampen zijn zelfs in de fabrieken gevestigd. Alle grote Duitse bedrijven (Volkswagen, BMW, Daimler-Benz, Siemens, enz.) huren gevangenen van concentratiekampen van de SS. In 1944 werken 500.000 kampgevangenen voor de Duitse industrie.

HET CONCENTRATIEKAMPSYSTEEM VAN DE NAZI'S (1942-1945)

De concentratiekampen (1942-1945). Na het uitbreken van de oorlog worden door de nazi's nog nieuwe concentratiekampen opgericht: Stutthof (1939), Auschwitz-I (1941), Gross Rosen (1941), Struthof-Natzweiler (1941), Auschwitz-II-Birkenau (1941), Dora-Mittelbau (1944).

Het kamp

Het leven in de concentratiekampen verschilde erg van kamp tot kamp en naar gelang de periode, maar de organisatie was er altijd opgebouwd rond dezelfde principes die in 1933 in Dachau werden vastgelegd. De grote kampen zijn omgeven door prikkeldraad onder stroom en wachttorens. Ze bestaan uit tientallen identieke barakken die allemaal gericht zijn naar de appelplaats waar zich de vaste, verplichte gebruiken van het concentratiekamp afspelen.

FNDIRP

De Blocks (barakken) en de elektrische afsluiting van het concentratiekamp Sachsenhausen, gezien vanop een wachttoren.

SS'ers en Kapo

Elk concentratiekamp wordt bestuurd door twee boven elkaar liggende hiërarchieën: enerzijds die van de SS'ers, die het kamp bewaken en beslissen wie mag blijven leven of moet sterven en anderzijds dewelke de SS'ers hebben samengesteld uit een selectie van gevangenen, bijna altijd Duitsers. Het kamp staat dan ook in grote mate onder het zelfbestuur van de gevangenen, die de dagelijkse taken en bezigheden op zich nemen: controle van het aantal gevangenen, indeling bij de *Kommando's*, verdeling van het voedsel, werking van het crematorium, enz. In sommige kampen zijn dit "Roden", d.w.z. politieke gevangenen; in anderen zijn het "Groenen", d.w.z. misdadigers.

Deze categorieën van gevangenen hoeven geen honger te lijden en hebben heel wat macht over de andere gevangenen. De situatie van deze mannen, en in het bijzonder van de Kapo's - die de gevangenenarbeid in goede banen moeten leiden -, is erg dubbelzinnig: ze werken voor rekening van de SS'ers en deïnen er in sommige gevallen niet voor terug om gevangenen onder hun gezag af te ranselen en te doden. Deze mannen bevinden zich in een "grijze zone" tussen meesters en slaven.

USHMM

SS-officieren en -onderofficieren bij een appél in Buchenwald.

Ontmenselijking

Bij aankomst in het kamp ondergaan de gedeporteerden een ritueel ter ontmenselijking: ze moeten zich uitkleden, worden gladgeschoren, krijgen gestreepte kledij met daarop het registratienummer genaaid alsook de gekleurde driehoek die verwijst naar het motief van gevangenschap en de letter voor de nationaliteit. De gevangene verliest zijn eigen identiteit.

De quarantaine die volgt na de inschrijving in het kamp is een erg moeilijke periode waar men het reglement moet leren, zelfs al is dit soms volstrekt absurd. Zij die hier niet in slagen, hebben weinig kans om lang in leven te blijven. Na afloop van deze quarantaine worden de gevangenen van eenzelfde konvooi verspreid over diverse *Kommando's*, binnen of buiten het kamp.

USHMM, Washington

Nieuwe gevangenen van het concentratiekamp Buchenwald worden geschoren en ontsmet.

De *Kommando's*

Daar waar sommige kampen op een betrekkelijk geordende manier functioneren, zijn er andere waar het er erg geweld- en moorddadig aan toe gaat, in het bijzonder in Mauthausen en Auschwitz-Birkenau. De *Kommando's* -werkgroepen van gevangenen- die worden ingezet voor grondwerken of voor de aanleg van ondergrondse installaties zijn veel zwaarder dan de *Kommando's* die in fabrieken moeten werken. Dit is met name het geval voor de werven waar tunnelgangen voor vliegtuigfabrieken worden gegraven (bijvoorbeeld de *Kommando's* van Ellrich en van Gusen).

USHMM, Washington

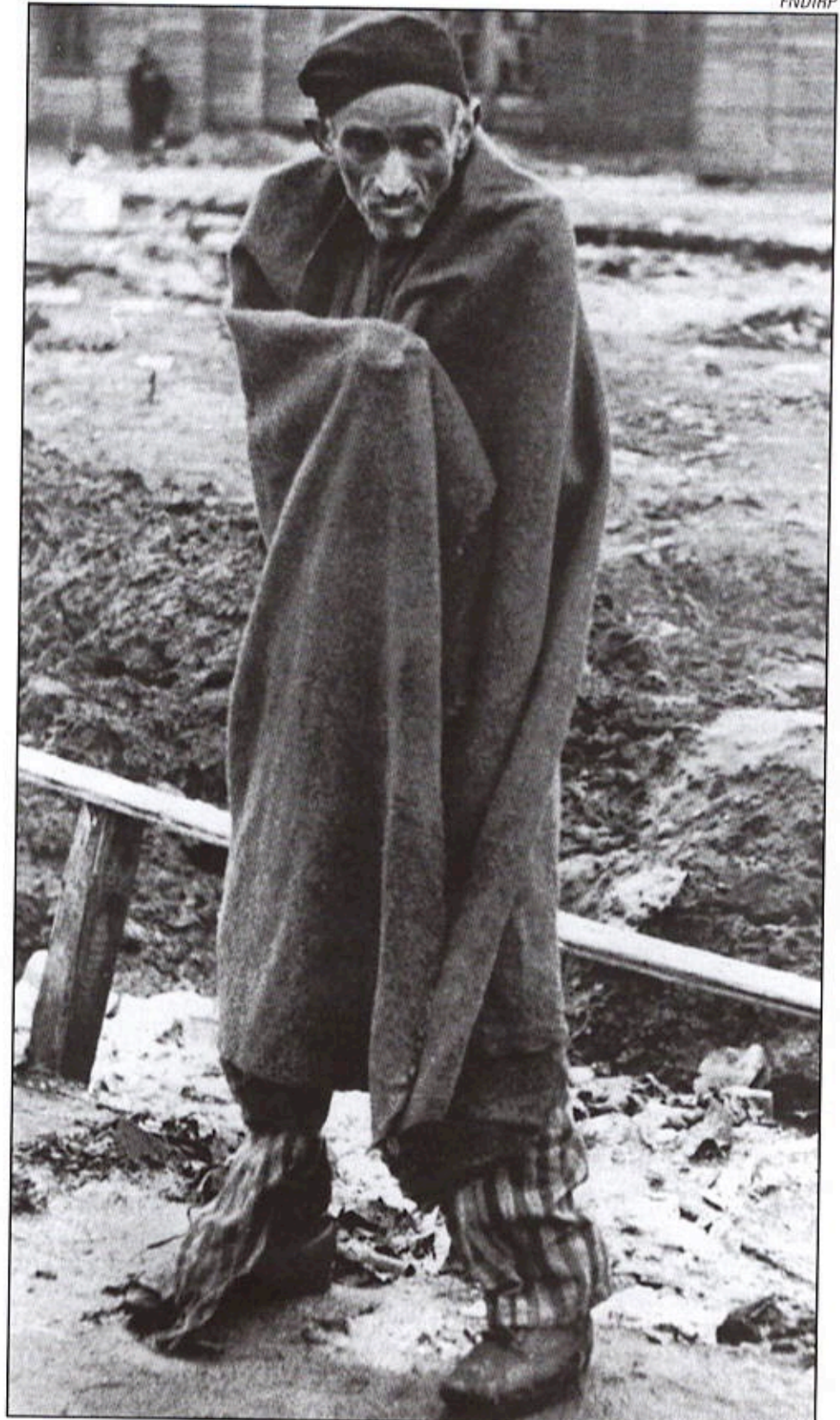
1943.

Een *Kommando* met gevangenen van Buchenwald werkt aan de aanleg van een spoorlijn die het kamp moet verbinden met de stad Weimar.

De dood

In een concentratiekamp sterft men van ondervoeding, het drinken van besmet water, koude, uitputting, ziekte (dysenterie, tuberculose, tyfus) of mishandeling. Regelmatig worden gevangenen op de appèlplaats geëxecuteerd. In sommige kampen, met name in Mauthausen, worden gevangenen vergast (ten minste 35.000 mensen) als vergelding of om zieken uit de weg te ruimen.

FNDIRP

In de concentratiekampen benoemt men met het woord "muzelmannen" - de term komt waarschijnlijk van het deken waarmee ze zich tegen de koude willen beschermen en dat lijkt op een typische Arabische mantel - de uitgemergelde gevangenen die, verzwakt door diarree, niet meer de kracht hebben om nog voor hun leven te vechten. Omdat ze niet meer in staat zijn om te werken, worden de "muzelmannen" op gezette tijden door de SS'ers geëlimineerd: duizenden van hen worden gedood met een fenolinjectie in het hart, tienduizenden worden vergast in Auschwitz en Mauthausen.

Folteringen en moorden

In de concentratiekampen is geweld alomtegenwoordig: brullende bewakers, bijtende honden van de SS'ers, slagen, absurde fysieke taken bedoeld om de gevangenen af te matten, oneindig lange appels in de kou, brute lijfstraffen vanwege de Kapo's (afranselingen, folteringen, opsluiting in het cachot) en - soms - executies door ophanging.

USHMM, Washington

1942.

Twee Nederlandse joden die gevangen zitten in Mauthausen en vreselijke pesterijen moeten ondergaan, plegen zelfmoord door zich op de elektrische afsluiting van het kamp te gooien.

Misdadige artsen

In verschillende concentratiekampen werden misdadige medische experimenten uitgevoerd door SS-artsen, vooral op joodse gevangenen en zigeuners. In Struthof bestuderen de SS'ers het effect van oorlogsgassen en van tyfus op zigeuners en Polen; Professor Hirt vergast speciaal 85 joden, waarvan 25 vrouwen, om een verzameling schedels aan te leggen. In Ravensbrück zijn heel wat jonge vrouwen, die er de bijnaam "konijnen" dragen, het slachtoffer van erg moorddadige experimenten (bottransplantaties na breuken van ledematen, inenting met koudvuur, sterilisatie). In Sachsenhausen testen de SS'ers de werking van nieuwe kogels op gevangenen. In Dachau en Buchenwald onderzoeken de SS-artsen de weerstand van gevangenen tegen koude en daling van luchtdruk.

CDJC, Paris

In Auschwitz verricht Dokter Clauberg (links op de foto) sterilisatie-experimenten op joodse vrouwen en zigeunerinnen.

Hongersnood, epidemieën, executies

Vanaf de zomer van 1944 raakt Duitsland omsingeld door de geallieerden. De omstandigheden van gevangenschap in de concentratiekampen verslechteren nog: de kampen raken overvolkt door de toestroom van gevangenen uit kampen die in het oosten van het Derde Rijk werden ontruimd, de hongersnood duikt weer op - het dagelijks rantsoen komt opnieuw onder de kritieke drempel van 1.300 calorieën te liggen -, epidemieën breken uit en het sterftcijfer gaat omhoog. Bovendien voeren de SS'ers de misdaden nog op (executies van gevangenen, in het bijzonder Duitse "Roden" - die vaak al sinds 1933 opgesloten zitten - en Sovjet-Russische gevangenen).

Musée de la Résistance et de la Déportation, Besançon

De SS'ers vermoorden in de laatste weken van de oorlog nog heel wat gevangenen in de kampen. Zo werden in maart 1945 in Dora op de appèlplaats 162 Sovjet-Russen opgehangen. De Franse gedeporteerde schilder Léon Delarbre was erbij.

In Mauthausen vergassen de SS'ers op 29 april nog een aantal Oostenrijkse verzetsleden. In de bijkampen - zoals in Thekla en Ohrdruf - maken de bewakers alle gevangenen af alvorens op de vlucht te slaan. Generaal Delestraint, één van de leiders van het Franse verzet, wordt op 19 april in Dachau gefusilleerd.

Ontruimingen, “dodenmarsen”

Vanaf januari 1945 kreunt en kraakt het nazirijk onder de aanvallen van de Sovjet-Russen in het oosten en van de Anglo-Amerikaanse troepen in het westen. Het georganiseerde stelsel van de concentratiekampen begint uiteen te vallen. Tot op het einde proberen de SS'ers de controle te houden over de gevangenen van de concentratiekampen, die ze van kamp naar kamp overbrengen onder de dreiging van de oprukkende geallieerde legers (Sovjet-Russen in het oosten, Britten en Amerikanen in het westen). Deze chaotische ontruimingen van gevangenen, die van januari tot mei 1945 plaatsvinden, gebeuren te voet of in open treinwagons, langs overvolle wegen met vluchtende Duitse burgers en terugtrekkende soldaten van de *Wehrmacht*, en maken heel wat slachtoffers: tienduizenden gedeporteerden sterven van de kou of uitputting of worden tijdens de “dodenmarsen” door SS'ers doodgeschoten. Van de 35.000 gevangenen die uit Sachsenhausen worden ontruimd, komen er 15.000 om. De nazi's plegen afschuwelijke slachtpartijen: 1.200 gedeporteerden worden levend verbrand in een schuur in Gardelegen. In de meer westelijk gelegen kampen komen treinkonvoien vol doden aan.

Ghetto Fighters House

Januari 1945.
De “dodenmars” bij de ontruiming
van Auschwitz naar Gleiwitz, zoals
opgetekend door David Olère
die eraan deelnam.

USHMM, Washington

April 1945.
Een “dodenmars” richting Dachau.

De ontdekking van de nazikampen

De omvang van de misdaden die in Auschwitz werden begaan, drong niet meteen door toen het kamp op 27 januari 1945 door de Sovjet-Russen werd bevrijd: het kamp is bijna leeg, het vergassingscomplex is met dynamiet opgeblazen.

In april en mei 1945 worden de kampen in Midden-Duitsland (Buchenwald, Dora, Bergen-Belsen) en Oostenrijk (Mauthausen) door de geallieerde legers ontdekt, wat als een totale verrassing en een grote schok overkomt: in het "kleine kamp" van Buchenwald, in Bergen-Belsen en in Gusen heersen apocalyptische toestanden. Er is geen enkele maatregel voorzien om de overlevenden op te vangen: velen onder hen sterven na hun bevrijding aan epidemieën of onaangepaste toediening van voedsel.

National Archives, Washington

4 mei 1945.

Een gedeporteerde die het kamp van Wöbbelin heeft overleefd, weent bij aankomst van de Amerikaanse soldaten.

De bewustwording

Met het bezoek van de Amerikaanse generaal Eisenhower aan Ohrdruf op 12 april 1945 begint ook de bewustwording van de absolute wreedheid van het nazisme.

Het verplichte bezoek dat inwoners van de naburige steden aan de grote concentratiekampen moeten brengen, vormt de eerste stap naar erkenning van de nazimisdaden door het Duitse volk en naar de terugkeer van het land onder de humane naties.

National Archives, Washington

Het kamp van Ohrdruf, een Kommando van Buchenwald dat instond voor de bouw van een ondergronds hoofdkwartier voor Hitler, wordt op 5 april 1945 door de Amerikanen ontdekt: ze vinden er 3.000 lijken, waarvan tientallen door de vluchtende SS'ers met een nekschot werden afgemaakt. Met het bezoek aan het kamp, op 12 april, door de Amerikaanse generaals Eisenhower, Patton en Bradley, begeleid door fotografen en cameramannen, begint het eerste besef van de omvang van de nazimisdaden in de concentratiekampen.

De apocalyps van Bergen-Belsen

Sinds het voorjaar van 1944 is Bergen-Belsen een dodenkamp waar de zieken uit andere kampen toestromen. In de laatste maanden van de oorlog komen er steeds maar nieuwe golven van uitgeputte gedeporteerde mannen en vrouwen aan. Hongersnood en tyfus zaaien dood en vernieling (35.000 doden). Aangezien het kamp geen crematorium heeft, laat men de ontbindende lijken gewoon ter plaatse liggen. Bijna 300.000 gedeporteerden - op 700.000 - kwamen in de vier laatste maanden van de oorlog nog om het leven.

Imperial War Museum, London

De geallieerde Legers, die niet op de hoogte waren van de omvang van het drama van de concentratiekampen, hadden bij de ontdekking van de kampen niets voorzien om de gevangenen op te vangen. De delving van 23.000 lijken in massagraven, in Bergen-Belsen, door de bulldozers van het Britse Leger wordt het symbolische beeld van de nazi-massamoord.

Ongekende gruwel in Dachau

Wanneer het kamp op 29 april 1945 door de Amerikanen wordt bevrijd, is de toestand in Dachau dramatisch: tyfus richt een ware ravage aan en er liggen hopen ontbindende lichamen aangezien het crematorium al wekenlang niet meer werkt.

De soldaten ontdekken een trein vol lijken.

ECPA-D

Een door de SS'ers opgezet treinkonvoi verlaat Buchenwald op 7 april 1945 met 5.080 gedeporteerden aan boord. Bij aankomst in Dachau, 19 dagen later, liggen er 2.310 lijken in de wagons (heel wat doden werden nog onderweg gedumpt...).

De Amerikaanse soldaten die het kamp op 29 april ontdekken, zijn geschokt door de gruwel van deze trein.

Bevrijding van het strafkamp Mauthausen (mei 1945)

Het kamp Mauthausen in Oostenrijk - met zijn bijkampen rond ondergrondse bouwwerven die voor de gedeporteerden erg moordend waren - is het laatste grote kamp dat wordt bevrijd, begin mei 1945. De Amerikaanse soldaten treffen er naast de uitgemergelde overlevenden ook hopen lijken aan.

National Archives, Washington

7 mei 1945.

De Amerikaanse soldaten ontdekken honderden uitgeputte overlevenden die er uitzien als skeletten in Ebensee, een bijkamp van Mauthausen.

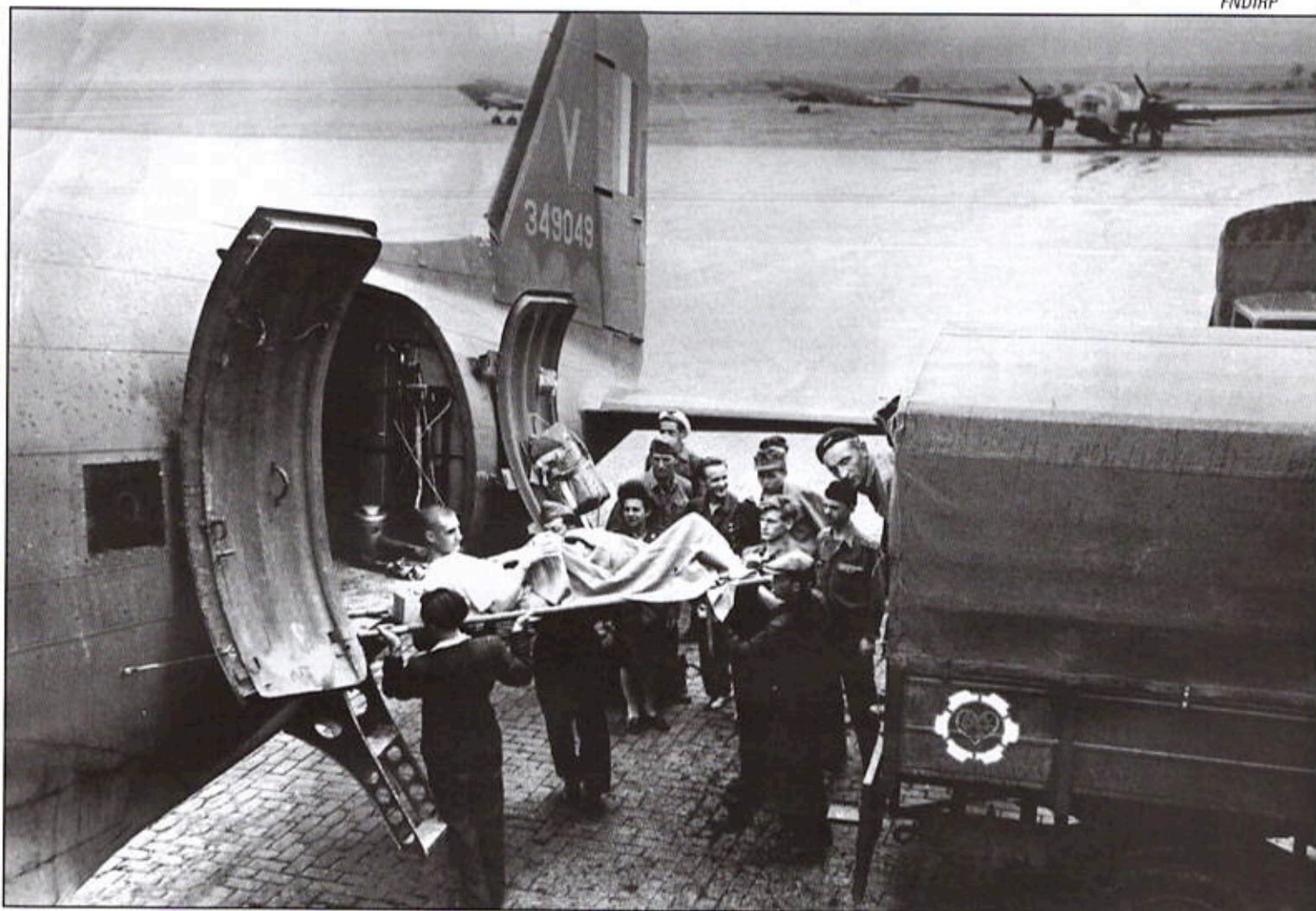
De terugkeer van de **overlevenden**

Voor de overlevende gedeporteerden begint een nieuw, uiterst moeilijk leven getekend door de herinnering aan een ervaring zonder weerga.

Kort voor zijn dood in het concentratiekamp Theresienstadt, in mei 1945, schreef de Franse dichter, verzetslid en gedeporteerde Robert Desnos een laatste gedicht:

"Ik heb zo vaak van jou gedroomd,
zoveel gewandeld, zoveel gepraat,
zoveel gehouden van jouw schaduw,
dat er me niets meer van je rest.
Er rest me een schaduw te zijn onder de schaduwen,
honderd maal meer schaduw dan de schaduw,
de schaduw die komt en blijft komen
in jouw zonovergoten leven."

FNDIRP

Repatriëring van een zieke gedeporteerde met een Brits militair vliegtuig (mei 1945).

α Vermoord omdat ze geboren zijn...

Ongeveer 5.100.000 Europese joden werden tussen 1939 en 1945 door de nazi's vermoord, wat neerkomt op bijna 60 % van alle joden die in 1939 in Europa leefden. Hiervan stierven er 800.000 in de getto's, werden er 1.300.000 gedood door de *Einsatzgruppen* en kwamen er 2.700.000 om in de vernietigingskampen (waarvan één miljoen in Auschwitz).

De percentages van slachtoffers in verhouding tot de joodse bevolking (vóór 1939) in de verschillende landen betrokken bij de "Endlösung" variëren sterk, en zijn onder meer afhankelijk van de reactie van de niet-joodse bevolking op het nazi-optreden.

Van de 70.000 joden die in 1940 in België aanwezig zijn, worden er 24.916 via de Dossin-kazerne door de nazi's gedeporteerd naar Auschwitz; 15.763 worden onmiddellijk bij hun aankomst vergast in de uitroeiingscentra; slechts 1.203 van hen (4,8% van het totaal) keerden terug van de deportatie. Van de 5.034 vanuit Drancy gedeporteerde Belgische joden naar Auschwitz, keerden slechts 317 personen huiswaarts.

Tussen 1939 en 1941 werden 70.000 Duitse geesteszieken en gehandicapten door de nazi's gedood, het merendeel door vergassing.

JMDV, Mechelen

1942.

Foto van drie meisjes in het park van Vorst (Brussel). Alleen Sarah Skala (22.08.1932) zal de oorlog als ondergedoken kind overleven.

Mathilde Bein (02.11.1933, links op de foto) en Nicha Kichka (28.10.1933, rechts op de foto) zullen respectievelijk met het 23^e en het 9^e konvooi gedeporteerd worden naar Auschwitz, waar ze kort na hun aankomst vergast werden.

De deportatie als repressieve maatregel

Van de 1.650.000 personen die tussen 1939 en 1945 in de nazi-concentratiekampen gevangen zaten, kwam ongeveer de helft - ongeveer 550.000 personen - om het leven tijdens hun deportatie, waarvan 100.000 in Mauthausen en bijna 200.000 in Auschwitz.

Vanuit België werden uiteindelijk meer dan 20.000 personen naar de gevangenissen en concentratiekampen in Duitsland gedeporteerd.

MNFB • NGFB

Hoewel hij nog geen 16 jaar oud was, werd Roger De Coster op 3 maart 1944 aangehouden en in het gezelschap van zijn vader en 2 broers overgebracht naar het fort van Breendonk. Vervolgens werd de familie gedeporteerd naar Buchenwald. Zijn vader, Joseph, en zijn broer, Willy, stierven in gevangenschap.

Nürnberg

Het Internationaal Gerechtshof van Nürnberg, dat samengesteld is uit Amerikaanse, Britse, Sovjet-Russische en Franse magistraten, komt van 20 november 1945 tot 1 oktober 1946 samen om 22 nazikopstukken te berechten. Het gaat om drie soorten misdaden: misdaden tegen de vrede, oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid (...d.w.z. moord, uitroeiing, onderwerping, deportatie en andere onmenselijke handelingen tegen de burgerbevolking - vóór of tijdens de oorlog- of vervolgingen op grond van ras of van politieke of godsdienstige overtuiging). 12 beschuldigen worden ter dood veroordeeld: 11 worden terechtgesteld door ophanging (Göring pleegde zelfmoord in zijn cel). Het gerechtshof voert ook het principe van verantwoordelijkheid in, en dit vanaf het staatshoofd tot elke uitvoerder.

National Archives, Washington

De nazileiders op de beklagdenbank tijdens het proces van Nürnberg.

Mei 1945!

Acht maanden na de bevrijding van België was ook de oorlog in de rest van Europa ten einde.

Men vloog mekaar in de armen en feliciteerde elkaar net zoals bij een ramp waar men ternauwernood aan was ontsnapt. Samen wil men werken aan een betere wereld. De toekomst blijkt rooskleurig.

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, goedgekeurd door de VN op 10 december 1948:

Artikel 1

"Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen".

Artikel 2

"Een ieder heeft aanspraak op alle rechten en vrijheden, in deze Verklaring opgesomd, zonder enig onderscheid van welke aard ook, zoals ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status".

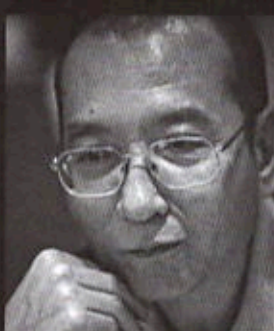
Artikel 3

"Een ieder heeft het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van zijn persoon".

...

De Verenigde Naties hebben de Les uit het verleden begrepen. Om mensen beter te beschermen tegen de schendingen vanwege de totalitaire regimes, is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens tot stand gekomen.

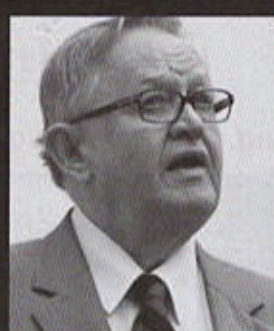
Nobelprijswinnaars

LIU XIAOBO 2010

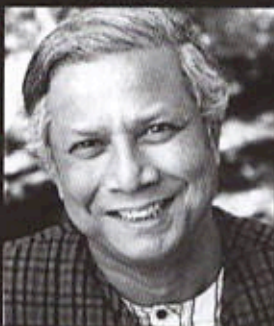
BARACK Obama 2009

AHTISAARI Martti 2008

GORE Al 2007

YUNUS Muhammad 2006

ELBARADEI Mohamed 2005

MAATHAI Wangari 2004

ERADI Shirin 2003

CARTER Jr. Jimmy (James Earl) 2002

ANNAN Kofi 2001

KIM Dae Jung 2000

ARTSEN ZONDER GRENZEN 1999

TRIMBLE David MP 1998

WILLIAMS Jody 1997

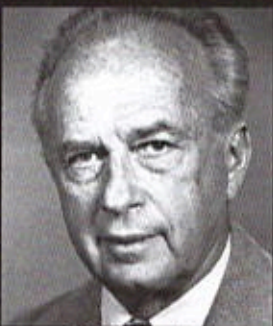
BELO Carlos Filipe Ximenes 1996

ROBLAT Joseph 1995

PERES Shimon 1994

RABIN Yitzhak 1994

ARAFAT Yasser 1994

MANDELA Nelson 1993

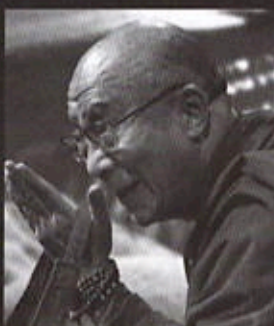
MENCHU TUM Rigoberta 1992

AUNG SAN SUU KYI 1991

GORBACHEV Mikhail Sergeyevich 1990

THE 14th DALAI LAMA (TENZIN GYATSO) 1989

Oorspronkelijk concept
Yves Le Maner

Historisch onderzoek
Yves Le Maner | Joël Kotek | Maxime Steinberg | André Sellier | Paul Le Goupil
Jean-Luc Bellanger | Olivier Van der Wilt | Roger Coekelbergs

Organisatie van de reizende tentoonstelling
Jean Cardoen

Projectverantwoordelijke
Hannes Vanwymelbeke | Michiel Engelbrecht

Productie van de brochure
Jean Cardoen

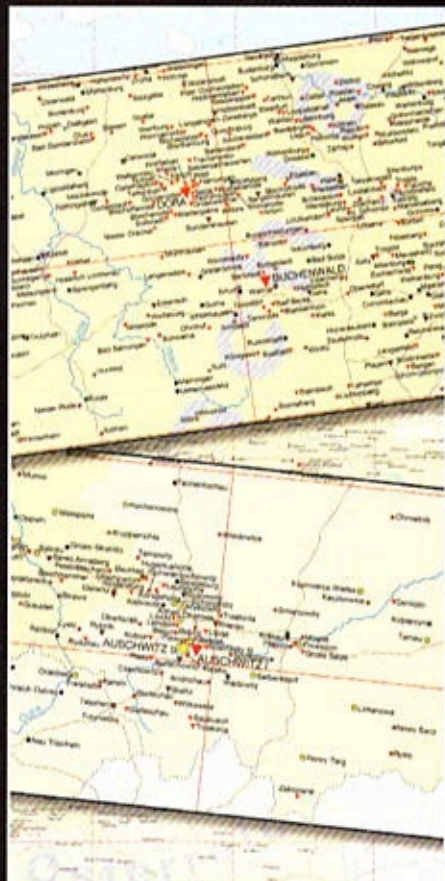
Beeldmateriaal
FNDIRP | USHMM Washington | National Archives Washington | Theodor Eicke Dachau 1933
CDJC, Paris | JMDV Mechelen | Ghetto Fighters House | CEGES SOMA
Musée de la Résistance et de la déportation Besançon
Imperial War Museum London | NGFB - MNFB

Aanpassingen lay-out expo en folder & beeldbewerking
Patricia Van Reeth

Druk brochure
Fedopress

Verantwoordelijke uitgever
Michel Jaupart, administrateur-generaal a.i., ©2020

Met dank aan
alle personen, instellingen en organisaties die de realisatie van
deze brochure mogelijk maakten.

Kaart van de kampen en
andere opsluitingsplaatsen
van de nazi's

Jean Cardoen
Ulrich Schneider

War Heritage Institute
Jubelpark 3 | B-1000 Brussel
www.warheritage.be | com@warheritage.be
www.fir.at

Editie 2bis ©2020

Kaart van de kampen en andere opsluitingsplaatsen van de nazi's

Deze historische kaart van Duitsland en Centraal-Europa is de meest complete kaart die tot nu toe gerealiseerd werd. Deze kaart toont meer dan 2.200 plaatsen die verspreid liggen vanaf het noorden van Frankrijk tot in de Oekraïne: we vinden hier 21 concentratiekampen, 6 uitroeiingscentra, 798 Kommandos, 509 gevangenis, 498 kampen (niet KZ), 95 stalags, 46 oflags, 67 heropvoedingskampen en 70 door-gangs- of werkkampen voor deportatie gebaseerd op ras. Alle aangeduide plaatsen werden minutieus opgesteld, ingedeeld, benoemd, gelokaliseerd en geïndexeerd.

Deze kaart van de kampen is verkrijgbaar aan de prijs van:
€ 10 (+ € 4,20 verzendingskosten)

Gelieve ons te bereiken op 02-737 78 23

War Heritage Institute

Jubelpark 3
B-1000 Brussel
T 02 757 78 11
e-mail: herinnering@whi.be

www.warheritage.be

Site

.be

BEZOEK ONZE 6 SITES

Bastogne / Bastogne Barracks 1

Brasschaat / Gunfire 2

Brussel / Koninklijk Legermuseum 3

Diksmuide / Dodengang 4

Kemmel / Commandobunker 5

Willebroek / Fort van Breendonk 6